

Bon Bini Bonaire

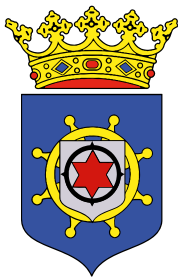
Jaargang 5 - Nr. 2
Winter 2022/2023

Nederlands zonnigste gemeente

Klimaatalarm voor Bonaire

- Kwetsbare schatkamer
- Hoge Veluwe van Bonaire
- Vizier op Brussel
- Integriteit is niet te koop
- Kaya Grandi op de schop
- Vaart in havenplan
- Stroom voor 80% groen

OPENBAAR LICHAAM
BONAIRE

Inhoud

- 3 Uitdagingen
- 4 Klimaatalarm
- 6 Kwetsbare schatkamer
- 8 Drijvende kraamkamers
- 9 Landbouw in opmars
- 12 Hoge Veluwe van Bonaire
  - 16 Vizier op Brussel
  - 18 Vaart in havenplan
- 19 Stroom voor 80% groen
- 20 Integriteit is niet te koop
- 22 Trots op Bonairianen
- 25 Ruimte voor investeringen
- 26 Wegenplan op stoom
- 28 Kaya Grandi op de schop
- 31 Toekomst voor terminal

Colofon

Bon Bini Bonaire is een uitgave van het Kabinet van de Gezaghebber, verschijnt halfjaarlijks en is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in Bonaire en zijn inwoners.

Redactie: ADCaribbean BV.

Foto's: Casper Douma, Martijn Beekman, Nico van der Ven, StMaartenNews.com, Tourism Corporation Bonaire, afdeling Communicatie OLB en de Rijksdienst Caribisch Nederland.

Vormgeving en druk: Printweb Media BV.

Alle auteursrechten ten aanzien van de inhoud van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Artikelen overnemen is onder bronvermelding toegestaan. Op foto's kan copyright rusten.

Kabinet van de Gezaghebber

Plasa Reina Wilhelmina 1, Kralendijk - Bonaire,
Caribisch Nederland (www.bonairegov.com).

Uitdagingen

Het woord 'uitdaging' wordt vaker te onpas dan te pas gebruikt, waardoor het aan kracht heeft ingeboet. Toch wil ik het met u hebben over de uitdagingen - het zijn er namelijk meer dan één - waarmee Bonaire zich geconfronteerd ziet. De voor veel Bonairianen meest voelbare is de armoede. Bijna de helft van onze bevolking heeft een inkomen dat (niet zelden tot ver) onder de armoedegrens ligt. Het huidige kabinet erkent dat de stappen die zijn gezet sinds Bonaire een gemeente van het land Nederland is, te klein waren en te laat kwamen. Zo hebben wij twaalf jaar na dato bijvoorbeeld nog geen sociaal minimum en evenmin WW. Daar wordt nu aan gewerkt.

Een andere uitdaging kwam aan de oppervlakte door de coronapandemie. Die maakte pijnlijk duidelijk dat onze economie veel te afhankelijk is geworden van het toerisme. Het plotseling wegblijven van bezoekers had een domino-effect: hotelkamers bleven leeg, huurauto's stonden stil, restaurants keken vergeefs uit naar klandizie, winkels zaten met onverkochte voorraden, voor duikinstructeurs, taxichauffeurs en gidsen was het duimen draaien. Het steunpakket van de regering sleepte ons door de crisis en inmiddels draait de sector beter dan in het pre-coronajaar 2019. Maar de les is geleerd.

Eigenlijk wisten we al veel langer dat onze economie verbreed moet worden, bijvoorbeeld door land- en tuinbouw te stimuleren. Hoe noodzakelijk wordt nog eens onderstreept door de gierende inflatie. Omdat nu nog ruim 95 procent van de versproducten wordt geïmporteerd zijn deze – mede door hogere transportkosten – buitensporig duur. Dat geldt uiteraard ook voor de energiekosten. Het landbouwbeleid heeft inmiddels een forse impuls gekregen en dankzij een dito investering in de verduurzaming van de elektriciteitsproductie is er uitzicht op een stabiel prijsniveau.

Voor één uitdaging hebben we nog geen strategie: de gevolgen van klimaatverandering. Als klein, al behoorlijk verduurzaamd eiland hebben we geen invloed op de opwarming van de aarde. Wat we wel kunnen, is ons voorbereiden op de voorspelde zeespiegelstijging, krachtiger stormen en hogere temperaturen. Herstel en versterking van de koraalriffen en mangrovebossen en het uitbreiden van schaduwrijk groen in Kralendijk helpen, maar er is meer, veel meer nodig.

Daarom hebben we besloten tot de oprichting van de Klimaattafel Bonaire. Tot mijn genoegen is voormalig voorzitter van het Energieakkoord en Voortgangsoverleg Klimaatakkoord drs. Ed Nijpels bereid gevonden daarvoor als kwartiermaker op te treden.

Zonder extra maatregelen is Bonaire de eerste gemeente van Nederland waarvan delen door de zee worden verzwolgen. Dat maakt ons eiland aantrekkelijk voor organisaties en bedrijven die zich bezighouden met klimaatadaptatie. Ik nodig ze graag uit hun innovatieve concepten op Bonaire te ontwikkelen en te testen in een levensechte omgeving. Als het ze lukt ons voor natte voeten en hittestress te behoeden, ligt er een wereldwijde afzetmarkt voor ze open. Geen uitdaging zonder kansen!

Edison Rijna
Gezaghebber van Bonaire

niet uit moeten maken of je op Bonaire, Ameland of in Valkenburg woont. Toch hebben de opeenvolgende kabinetten hier voor Bonaire vrijwel niets aan gedaan. Daarom komen we in actie en stappen we samen met inwoners van Bonaire naar de rechter om klimaatrechtvaardigheid voor Bonaire af te dwingen,” zegt Faiza Oulahsen, hoofd Klimaat & Energie bij Greenpeace Nederland.

Het Instituut voor Milieuvraagstukken (IVM), onderdeel van de VU, heeft sinds maart 2022 met een groep onderzoekers en studenten uitgebreid multidisciplinair onderzoek gedaan naar de impact van klimaatverandering op het eiland. Het onderzoek is voor Bonaire het eerste in zijn soort, omdat het kijkt naar meerdere effecten die klimaatverandering zal hebben.

Onder water

Als de wereldwijde opwarming tot 1.5 graden wordt beperkt, zoals afgesproken in het Klimaatakkoord van Parijs, zijn de gevolgen aanzienlijk kleiner dan wanneer de wereldwijde opwarming nog verder oploopt. “Nederland en de rest van Europa doen niet genoeg om de uitstoot van CO2 te verminderen, waardoor de kans op de meest ongunstige scenario's voor Bonaire toeneemt”, aldus Greenpeace.

Klimaatalarm voor Bonaire

Bonaire dreigt hard te worden geraakt door klimaatverandering. Snelle actie is vereist, blijkt uit onderzoek van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) in opdracht van Greenpeace Nederland. Een vijfde deel van het eiland dreigt door zeespiegelstijging nog voor het einde van deze eeuw te worden opgeslokt door de zee, koraalriffen verdwijnen en hittegolven gaan toenemen. Eerder al zal Bonaire te maken krijgen met overstromingen.

Greenpeace verwijt de Nederlandse overheid te weinig aandacht te hebben voor de risico's van klimaatverandering voor Bonaire en overweegt een rechtszaak tegen de Staat der Nederlanden. Als eerste stap gaat er een brief uit waarin de betrokken ministeries worden gesommeerd hun verant-

woordelijkheid te nemen.

Plicht

“De overheid heeft de plicht ons burgers te beschermen tegen overstromingen, kustgeweld en andere levensbedreigende gevolgen van de klimaatcrisis. Het zou

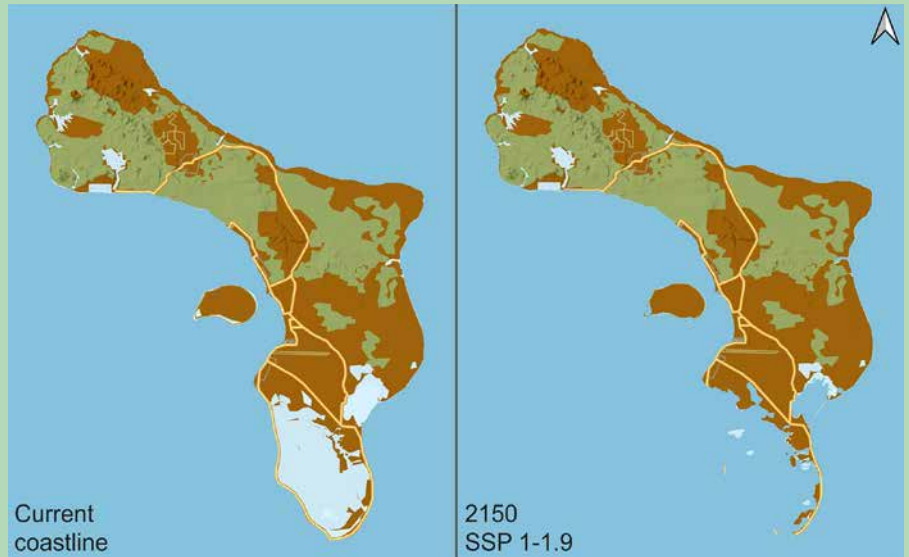
Nu al heeft Bonaire te maken met zwaardere regenbuien en een sterkere golfslag.

Als de wereldwijde uitstoot niet flink naar beneden wordt gebracht, dreigt voor eind deze eeuw een vijfde van Bonaire verloren te gaan aan de zee. Met name de laaggelegen zuidpunt van Bonaire wordt getroffen, waaronder een deel van het oude vissersdorp Lac Cai. Door in kracht toenemende stormen neemt het risico op overstromingen verder toe. In elk van de onderzochte klimaatscenario's zullen ook wegen en andere fundamentele infrastructuur schade oplopen.

Afstervend koraal

Het unieke koraalrif rondom Bonaire vormt een natuurlijke golfbreker en beschermt het eiland tegen overstromingen. Daarnaast is het koraalrif diep verbonden met de Bonairiaanse identiteit, een kraamkamer voor het zeeleven en wereldberoemd onder duikers. Alleen in het meest optimistische klimaatscenario, net onder de doelstelling van het Klimaatakkoord van Parijs, zullen er in 2050 nog geen grote gevolgen zijn.

Maar in het meest pessimistische scenario sterft er zoveel koraal af, dat er in 2050 nog maar dertien van de 86 duikspots over zijn. Het duiktoerisme zal daardoor afnemen en de impact op de economie zal groot zijn. De afsterving van het koraal zet volgens alle verwachtingen ook na 2050 door.

Zonder ingrijpen dreigt de zuidpunt van Bonaire al rond 2050 onder water te verdwijnen (Bron: Vrije Universiteit).

Daardoor is de kans groot dat aan het einde van de eeuw al het koraal rond Bonaire is verdwenen.

Cultuur

Klimaatverandering heeft ook een grote impact op de lokale cultuur. Zo dreigt cultureel erfgoed in Zuid-Bonaire in meerdere scenario's binnen dertig jaar te verdwijnen. Een voorbeeld hiervan zijn de slavenhutjes, een beschermd monument uit het slavernijverleden. Eilandbewoners krijgen waarschijnlijk vaker te maken met fysieke klachten door zogenoemde hittestress. Muggen die virusen als zika en knokkelkoorts verspreiden gedijen nog beter als het klimaat opwarmt, hierdoor wordt een stijging verwacht van het aantal besmettingen.

Pieter van Beukering, hoogleraar milieueconomie en directeur van het IVM aan de VU: "De Nederlands Caribische eilanden, waaronder Bonaire, zijn tot nu toe het ondergeschoven kindje van het Nederlandse klimaatonderzoek. Dit rapport is een belangrijke eerste stap om daar verandering in te brengen. Ons rapport maakt nog niet duidelijk hoe we Bonaire het beste kunnen beschermen tegen klimaatverandering, maar dat er snel actie nodig is, is duidelijk."

Klimaattafel

Het Eilandbestuur heeft het initiatief genomen voor de oprichting van een 'Klimaattafel'. Bedoeling is dat daar alle informatie over de impact van klimaatverandering wordt geanalyseerd en vervolgens onderzocht wordt welke maatregelen nodig zijn om Bonaire te beschermen tegen o.a. de stijging van de zeespiegel.

Minister voor Klimaat en Energie Rob Jetten heeft zijn steun toegezegd en voormalig voorzitter van het Energieakkoord en Voortgangsoverleg Klimaatakkoord Ed Nijpels gevraagd als kwartiermaker voor de Klimaattafel.

Kwetsbare schatkamer

De Stichting Nationale Parken Bonaire (Stinapa) heeft een bijdrage ontvangen uit het Resilience, Sustainable Energy and Marine Biodiversity Programme dat wordt gevoed uit het Europees Ontwikkelingsfonds. Het geld is bestemd voor het herstel en versterken van de natuur in en rond Lac Bay en duurzaam recreatief gebruik.

“We gaan om te beginnen mariene habitats verbeteren, zoals herstel van zeegras en koraal, evenals het uitvoeren van een beoordeling van de waterkwaliteit van de baai. Het herstel van zee-gras zal niet alleen de omstandigheden voor de voortplanting van vissen en natuurlijke waterfiltratie verbeteren, maar zal ook helpen zand te verankeren waardoor golven worden gebroken en erosie van het strand wordt tegengegaan”, aldus projectcoördinator Jessica Johnson.

“Er komt ook een nieuwe koraalkwekerij waar we de volgende generatie elkhornkoralen grootbrengen die uiteindelijk zullen

worden uitgeplant om deze koraalsoortenpopulatie te herstellen zodat het achterrifgebied wordt versterkt. We gebruiken de bijdrage ook voor de algehele verbetering van de onderwijs-, outreach- en handhavingsactiviteiten. Dit omvat de bouw van twee uitkijktorens, zowel op Lac Cai als op Sorobon. Rangers kunnen daardoor beter de baai bewaken, terwijl ze bezoekers een indrukwekkend uitzicht op de wijde omgeving bieden.”

Mangrove Maniacs

In het gebied is ook de vrijwilligersgroep Mangrove Maniacs

actief. De beweging is voortgekomen uit het vierjarige project ‘Ecologisch herstel Lac en zuidkust Bonaire’. Het doel was door het herstel van de hydrologische omstandigheden in het mangrovebos de biodiversiteit te verbeteren. Via dit programma werd een groep toegewijde vrijwilligers gevormd die wekelijks bijeenkwam om in de mangroven te werken, nieuwe kanalen te graven en bestaande waterwegen te onderhouden zodat water uit de baai ook de achterste delen van het bos kan bereiken en vijvers te verbinden waardoor het water continu wordt ververs. Toen het programma in 2019 afliep, was het werk nog lang niet af. Daarom hebben de vrijwilligers de activiteiten voortgezet.

De groep zet zich ook in voor herbebossing van aangetaste

gebieden. Mangroven fungeren als een natuurlijke buffer tussen land en zee (minimaliseren van de vervuiling die de koraalriffen bereikt), ze bieden leefgebied voor een rijke variëteit aan vogels, vissen en schaaldieren, ze filteren het water op natuurlijke wijze (om de algehele waterkwaliteit te verbeteren) en dempen de effecten van erosie (beschermen van de stranden). Ze kunnen ook een natuurlijke verdedigingslinie vormen tegen de stijgende zeespiegel en stormvloed. Tenslotte kunnen mangroven grote hoeveelheden koolstofdioxide in hun wortels en bladeren opslaan, wat belangrijk is bij het bestrijden van de toenemende hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer.

“Matig ongunstig”

Volgens het rapport ‘Staat van de natuur van Caribisch Nederland 2017’ van de Wageningen Universiteit is de toestand van de mangroven op Bonaire “matig ongunstig”. Dit komt door de hoge druk van klimaatverandering, verstedelijking, toerisme en overexploitatie. Bovendien heeft een teveel aan nitraten en fosfaten in Lac Bay geleid tot een afname van de waterkwaliteit, terwijl overbegrazing langs de grenzen van de mangroven er de oorzaak van is dat landsediment de mangroven binnendringt. Dat heeft geleid tot een algehele afname van de gezondheid van de mangroven. Een relatief nieuw probleem vormen grote hoeveelheden sargassum. Als hele wierelden de baai binnendrijven en aan land komen, gaat het rotten en richt het veel schade aan.

Een van de gangmakers van Mangrove Maniacs, Sabine Engel, vindt enige nuancering op zijn plaats. “Als bioloog ben ik van mening dat de mangroven op

Bonaire er redelijk voor staan. Er zijn wel bedreigingen zoals erosie en sargassum, maar daar is wat aan te doen. Het tegengaan van erosie lukt steeds beter.”

Dubbel record

Mangrove Maniacs organiseert regelmatig zogeheten ‘outplanting events’. Onlangs werd een dubbel record gebroken: niet eerder werden op één dag zo veel mangroves (dertienhonderd) geplant door zo veel (75) vrijwilligers. De jonge boompjes zijn gekweekt in de kwekerijen in Lac en zijn tussen de vier en zes maanden oud.

“We planten mangroven om een bosrand te creëren, een gordel rond de randen van het kustgebied. Dichtbij reeds bestaande stukken mangroven. Hierdoor wordt het gebied beter bestand tegen extreme weersomstandigheden en de effecten van zeespiegelstijging. Het zal ook de biodiversiteit vergroten en de effecten van erosie en afspoeling verminderen. Onze kwekerijen leveren per week zo’n honderd tot honderdvijftig planten.”

Foundation

Inmiddels is de Foundation Mangrove Maniacs opgericht om de activiteiten een meer structurele basis te geven. “Want”, benadrukt Engel, “het werk is nooit af. Net als bossen op het land, vragen ook mangroven om beheer, zoals het open houden van de kanalen. Dat is zwaar en arbeidsintensief werk dat niet machinaal kan. Ook het doen van onderzoek houdt nooit op.”

Toen het project ‘Ecologisch herstel Lac en Zuid Bonaire’ in 2019 afliep, is naar andere fondsen gezocht. De activiteiten konden worden voortgezet dankzij een bijdrage uit het BEST2.0+ programma van de Europese Commissie. Dat eindigt echter in februari, maar de continuïteit is niet in gevaar. “Wij krijgen voor een jaar financiering uit het Natuur- en Milieubeleidsplan Caribisch Nederland en hopen ook nog andere fondsen aan te spreken”, aldus Sabine Engel.

Foto’s: Arno Verhoeven/Mangrove Maniacs

Drijvende kraamkamers

Herstel van het koraal is ook de missie van Reef Renewal Foundation Bonaire, die sinds 2012 actief is. De stichting heeft innovatieve koraalkwekerijen en restauratietechnieken ontwikkeld. Gekweekte koraalplantjes worden in het marine park herplant.

De Rotterdamse start-up RoffaReefs gaat een revolutionaire viskweekmethodiek testen in de wateren rond Bonaire. Doel: het gezond houden van de koraalriffen, een van de meest diverse ecosystemen op aarde. Die hebben wereldwijd te lijden van de door klimaatverandering veroorzaakte opwarming van het zeewater, overbevissing en vervuiling. Voor Bonaire hebben de koraalriffen naast het duiktoerisme een extra belang: ze vormen een natuurlijke barrière tegen zeespiegelstijging omdat ze golven 'afremmen'.

Bekend is dat rifvissen van vitaal belang zijn voor de gezondheid van koraalriffen, bijvoorbeeld door begrazing van algen. Samen met onder andere WWF Nederland, natuurorganisatie Stinapa en de Dutch Caribbean Nature Alliance gaat RoffaReefs onderzoeken welke rol vissen kunnen spelen bij het in stand houden of verbeteren van het ecosysteem.

Kwetsbaar

Het kweken van mariene organis-

men is een lastig proces. In aquaria wordt dat daarom niet of nauwelijks gedaan. RoffaReefs, ontstaan in Diergaarde Blijdorp, heeft een uniek systeem ontwikkeld om eitjes uit te broeden en de zeevislarven te kweken, zowel in aquaria als in een natuurlijke omgeving.

Daarvoor zijn drijvende 'kraamkamers' ontworpen waarin de vissen kunnen opgroeien in het water waar de eieren zijn afgezet. Overplaatsing naar aparte opgroei-

aquaria is daardoor niet langer noodzakelijk. Het overzetten is een kwetsbare fase, waarbij een deel van de nakomelingen het niet overleeft. De kraamkamers betrekken de benodigde energie van een zonnepaneel zodat ze in open water autonoom kunnen functioneren.

Positieve impact

Het beschermde Nationale Marinepark van Bonaire leent zich er bij uitstek voor om het systeem onder realistische omstandigheden verder te ontwikkelen. Bij de proef zijn ook Diergaarde Blijdorp, TU Delft, Burgers' Zoo en HKV lijn in water BV betrokken. Duikschool Dive Friends verleent ter plekke assistentie. Het project is opgenomen in de Dutch Caribbean Marine Strategy van WWF-NL. Dit vijfjarenplan richt zich op het behoud en herstel van koraalriffen in het Caribisch deel van het Koninkrijk.

De interesse van oprichter van RoffaReefs Sander van Lopik voor koraalriffen ontstond toen hij acht jaar geleden als aquariaan aan de slag ging bij het grootste levende koraalrif van Europa in Burger's Zoo. Inmiddels is hij als senior aquariaan werkzaam bij Blijdorp. "Ik zie het als mijn taak een positieve impact te maken door praktische oplossingen te bedenken voor rifvissen in aquaria en in het wild."

Landbouw in opmars

Projectmanager Maurice Adriaens van de dienst Landbouw, Veeteelt en Visserij.

De Caribische delen van het Koninkrijk gaan nauwer samenwerken om de lokale voedselproductie te versterken. Dat hebben vertegenwoordigers van de zes eilanden media oktober tijdens een landbouwcongres in Willemstad afgesproken. Namens Bonaire was projectmanager Maurice Adriaens van de dienst Landbouw, Veeteelt en Visserij erbij.

“Wij staan allemaal voor dezelfde uitdagingen: minder afhankelijk worden van import door meer zelf te produceren. Dat is duurzamer, draagt bij aan de economische diversificatie en kan tot lagere prijzen leiden. Nu is elk eiland op eigen houtje bezig om lokale land- en tuinbouw te stimuleren en te professionaliseren”, aldus Adriaens.

Uitwisseling

Door meer uitwisseling van goede voorbeelden en gezamenlijk kennis op te bouwen over bijvoorbeeld

vermarketing van agrarische producten, agrarisch ondernemerschap, veevoer, waterbeheer en pestmanagement helpen de eilanden elkaar stappen te zetten naar een robuustere, meer zelfstandige lokale voedselproductie.

“Wij hebben allemaal behoefte aan expertise, ervaringen en structurele financiering, maar bijvoorbeeld ook aan een laboratorium dat onderzoek kan doen en de voedselkwaliteit kan monitoren. Het heeft veel voordelen als je zo’n lab met zijn allen opzet. Dat is - ook qua kosten - efficiënter.

ledereen is er enthousiast over dus dit idee zal verder worden uitgewerkt.”

Overeenkomst

In mei komen de partijen op Aruba opnieuw bijeen. Het is de bedoeling dat er dan een samenwerkingsovereenkomst wordt getekend. Een naam is er al voor het samenwerkingsverband: Dutch Caribbean Visioning Process (DCVP). Op verzoek van het Nederlandse ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit biedt de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland organisatorische ondersteuning en projectmanagement.

Adriaens is positief over hoe het twee jaar geleden onder zijn leiding ingezette land- en tuinbouwbeleid op Bonaire zich ontwikkelt. “Het neemt zijn tijd, maar ik ben tevreden met de stappen die we de afgelopen jaren hebben gezet.”

Bedrijvencentrum

“We hebben er voor gekozen een soort bedrijvencentrum van vijftig hectare op het LVV-terrein in te richten. Wij hebben inmiddels zeven kavels uitgegeven. Tijdens de laatste open dag op 30 oktober is het eerste bedrijf officieel geopend. De anderen zullen ook snel gaan produceren. We werken intussen aan de opbouw van een kenniscentrum van waaruit we ondernemers kunnen adviseren.”

De dienst is tevens de visserijtak aan het professionaliseren. “Daarvoor hebben we een specialist aangetrokken. We gaan data

De open dagen worden steeds drukker bezocht.

verzamen om een beter inzicht te krijgen op basis waarvan we de visserij kunnen ondersteunen. De tuinbouwafdeling wordt versterkt om het telen door particulieren op eigen erf en in wijken aan te moedigen en te faciliteren.”

Geiten

Positief is Adriaens ook over het geitenmanagementprogramma. “De insteek is om het rondzwerfen van geiten tegen te gaan. Aan een loslopende geit verdient niemand, maar het is wel slecht voor de natuur. De naar schatting vijftienduizend geiten in het nationaal park Washington-Slagbaai worden daarom planmatig verwijderd.”

Buiten het park lopen er nog eens zo’n tienduizend rond. “Dat moet terug naar nul. Met vier boeren zijn we zo ver dat ze hun geiten nu achter een hek houden. Er zijn op het eiland ongeveer tweehonderd boeren, dus we hebben nog een lange weg te gaan. Stiekem zijn we blij met mensen die zwerfgeiten vangen om op te eten.”

Onderdeel van het geitenproject is soortverbetering. LVV heeft speciaal daarvoor rasbokken geïmporteerd die beschikbaar worden gesteld aan boeren om hun geiten te dekken hetgeen op termijn tot een betere kwaliteit vlees moet leiden.

Open dagen

Het initiatief van de dienst open dagen te houden is een voltreffer. Er komen steeds meer mensen op af, ook – met dank aan de promotie in de hotels – toeristen. Bonaire is daarmee een attractie rijker waar culturen en generaties samensmelten. Bezoekers worden door middel van demonstraties ingewijd in typisch lokale gebruiken bij het telen van groenten en fruit, het fermenteren van keukenafval en het houden van vee. En er kan geproefd worden van traditionele gerechten zoals de van cactussen bereide Kadushi-soep.

Adriaens stelt tevreden vast dat de interesse voor het verbouwen van eigen groente en fruit groeit.

Eerst was het de sluiting van de grens met buurland Venezuela waardoor de aanvoer van versproducten stakte en deze van verder (dus tegen hogere kosten) moesten worden geïmporteerd. De Oekraïne-oorlog heeft de toch al hoge prijzen van groente en fruit verder doen stijgen.

Voordelen

Alsof het een vooruitziende blik had, heeft LVV enkele jaren geleden al besloten de afhankelijkheid van import (duur en niet duurzaam) te verminderen. Eigen productie draagt bovendien bij aan de gewenste verbreding van de economie, levert werkgelegenheid op, spaart transportkosten uit en komt de versheid en dus smaak ten goede. Op het LVV-terrein wordt volop geëxperimenteerd om te bepalen welke soorten het beste gedijen onder de lokale omstandigheden. Inwoners die op eigen erf groente en fruit willen telen, kunnen bij de dienst zaden en jonge planten verkrijgen. Wie geen ‘groene

vingers' heeft, kan terecht bij de kas van Bonaire Daily Fresh die tijdens de open dag van 30 oktober officieel is geopend. "We hebben het afgelopen jaar hard gewerkt. We hebben de kinderziektes eruit gehaald en de productie van de proefkas verhuisd naar de grote kas", zegt oprichter/eigenaar Bob Janssen.

Opschalen

Groot betekent twaalfhonderd vierkante meter, tien keer meer dan waarin het avontuur is begonnen om te ontdekken of een duurzaam (circulair) systeem kan worden ontwikkeld dat toepasbaar is in het Bonairiaanse klimaat. De keuze voor aquaponics is de juiste gebleken.

"De capaciteit is 155.000 stuks groente. We zitten nu op vijftien procent en gaan vanaf nu stap voor stap opschalen. Tegen het einde van het jaar moeten we op volle capaciteit draaien. Dat betekent dat we meer medewerkers zullen aantrekken en trainen. Experts hadden al gezegd dat het

Oprichter/eigenaar Bob Janssen van Bonaire Daily Fresh in de gloednieuwe kas.

op een grotere schaal telen niet alleen efficiënter is, maar ook goed is voor de smaak. Onze sla is echt lekker."

Samenwerking

Voor de afzet is Janssen een samenwerking aangegaan met groothandel Fresh Supplier dat deel uitmaakt van de Van den Tweel Caribbean Group en de distributie verzorgt naar o.a.

restaurants. De dagverse producten zijn inmiddels ook al in enkele supermarkten verkrijgbaar. "We verkopen tevens bij onze kas. En we gaan door met de abonneementhouders bij wie we thuis bezorgen. Die hebben ons gesteund in het startjaar dus die laten we niet vallen." Bonaire Daily Fresh levert ook vis, maar dat is een bijzaak, benadrukt Janssen. "We hebben de vis nodig om het water voor de plantjes op een natuurlijke wijze te voorzien van voeding. Als de vissen zijn uitgegroeid, gaan ze in de verkoop. Het gaat niet om grote aantallen. Op jaarbasis zo'n drieduizend."

Restaurant

Voor de kas komt nog een welkomstcentrum met een klein restaurant waar verse salades worden geserveerd en de rondleidingen door de kas beginnen met een korte introductie. Als dan ook nog de zonnepanelen geïnstalleerd zijn, start fase 2. "We zijn samen met LVV de plannen voor een tweede kas voor tomaten en boontjes aan het uitwerken. Ik ben al aan het tekenen", aldus Janssen.

Het doel is alle geiten achter een hek te krijgen.

Hoge Veluwe van Bonaire

De biodiversiteit op Bonaire staat onder druk door de ontwikkeling van het eiland waarvan het inwonertal in twintig jaar is verdubbeld, de klimaatverandering en vraatzuchtige zwerfgeiten. Een van de weinige gebieden waar de oorspronkelijke natuur op het ooit bosrijke Bonaire heeft weten te overleven, is het zogeheten Midden Terras in het centrale deel van het eiland, van Seru Largu tot Rincon. Om te voorkomen dat ook daar de kaalslag toeslaat, moet snel worden ingegrepen, vindt natuurkenner Johan van Blerk.

Gepassioneerd natuurkenner Johan van Blerk in zijn Tera Barra.

“Wie in de afgelopen veertig jaar is opgegroeid denkt dat de mondiaal natuur is, omdat het referentiekader ontbreekt. Men realiseert zich ook niet dat op de voormalige plantages niet de echte natuur van het eiland te vinden is. Ze zijn gecultiveerd en nadat ze verlaten zijn, is er niet meer naar omgekeken. De oorspronkelijke begroeiing bevindt zich nog wel in het hogere middengedeelte. Vrijwel alle inheemse, inmiddels zeldzaam geworden bomen en planten tref je alleen nog daar aan. Ik

noem het daarom wel eens de Hoge Veluwe van Bonaire.”

Rondgereisd

Twintig jaar geleden verhuisde de bomenexpert naar Bonaire. “In Nederland ben ik altijd werkzaam geweest in de plantenhandel en kwekerijsector. We hebben de hele wereld rondgereisd, maar toen de kinderen kwamen zijn we op zoek gegaan naar een plekje in de tropen. Aruba vonden we te Amerikaans en Curaçao te druk,

dus werd het Bonaire, want dat was met toen zo’n tienduizend inwoners heerlijk rustig.” Van Blerks echtgenote vond een baan bij de lokale overheid, hijzelf ging aan de slag bij een hovenier. “Ik heb onder meer een tuincentrum annex kwekerij opgezet. In mijn vrije tijd was ik veel in de natuur. Natuur is mijn passie.”

Zo raakte hij betrokken bij herbebossingsprojecten van Stinapa en Stichting Echo. “In 2018 kreeg ik de kans de stichting Tera Barra over te nemen. Ik ben mij gaan toeleggen op het ontwikkelen van een natuurtuin en het kweken van inheemse soorten. Ik had gezien dat er ten behoeve van landscaping veel bomen en planten werden geïmporteerd. Daarom, vroeg ik mij af. Er zijn zoveel geschikte inheemse soorten, zoals de groenblijvende Wayaca die uitermate geschikt is als schaduwboom, maar ook als haag. Er is zelfs een mooie lokale ficus.”

Groen eiland

Van Blerk kweekt voornamelijk voor natuurprojecten, maar ook particulieren kunnen inheemse bomen en planten bij hem kopen. “Op donderdag, vrijdag en zaterdag zijn de kassen open voor het publiek. Voor Stichting La Montañita hebben we honderden planten gekweekt voor een herbebossingsproject op San José. Voor de boomfeestdag van STINAPA hebben we bomen geleverd en nog eens driehonderd planten die aan de kinderen zijn meegegeven

Tera betekent aarde, barra twijg. Vroeger werden huisjes op Bonaire gebouwd met muren van gevlochten twijgen die afgesmeerd werden met een kleiachtige aarde, de tera barra.

Het werkbezoek van minister De Jonge en staatssecretaris Van Huffelen werd door Johan van Blerk aangegrepen om ze te wijzen op de noodzaak het Midden Terras van Bonaire beter te beschermen.

om in hun tuin te planten en zo duurzaam tuinieren te promoten. Ook hebben we 650 buttonwood-bomen geleverd aan Mangrove Maniacs voor herbebossing rond het mangrovebos bij Lac."

Van Blerks' missie: Bonaire moet weer een groen eiland worden, zoals het ooit is geweest. Daarom vindt hij dat het Midden Terras meer aandacht verdient. "Het heeft in het ruimtelijke ontwikkelingsplan Bonaire de bestemming natuur, maar wordt niet actief beschermd. Telkens wordt er een stukje afgeknabbeld voor de bouw van woningen. Het gaat kavel voor kavel, dus valt het niet op. Ook hier zijn loslopende geiten. Begrijp me goed, ik heb niks tegen geiten. Ze zijn deel van de cultuur, maar ze vreten al het jonge groen op. In Washington-Slagbaai zie je hoe snel de natuur herstelt na het verwijderen van de geiten."

Minister

Het werkbezoek dat minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke

Ordering Hugo de Jonge en staatssecretaris van Koninkrijksrelaties en Digitalisering Alexandra van Huffelen eerder dit jaar aan Bonaire brachten, heeft hij aangegrepen om de bewindspersonen te informeren over de staat van de natuur. "Vanuit mijn kennis van inheemse bomen- en plantensoorten heb ik verteld hoe de werkelijke situatie op Bonaire is. Ik heb minister De Jonge gewezen op het grote belang dit gebied beter te beschermen."

"Het grootste probleem zijn de loslopende geiten. Die vreten alles kaal, zaailingen krijgen niet de

kans tot wasdom te komen. Door overbegrazing is veel natuur verdwenen. Als bomen door ouderdom afsterven, groeien er geen nieuwe. De verjonging is decennia geleden al tot stilstand gekomen. Als er niks gebeurt, zijn over een tijd ook de laatste stukken natuur verdwenen."

Keerpunt

De natuurkenner hoopt dat het bezoek van De Jonge een keerpunt vormt. De bewindsman wil een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma voor het eiland vaststellen met de bedoeling wonen, ondernemen en natuur in balans te brengen. Dat herstel van de natuur mogelijk is, laat Van Blerk zien in de heemtuin van Tera Barra. "Sinds we het terrein hebben omheind, groeit en bloeit alles uitbundig, inclusief kruiden waar allerlei vlinders op af komen. Op een postzegeltje van vijf hectare laten we zien hoe biodivers Bonaire van nature is."

"Het snelle natuurherstel was mogelijk door de nabijheid van het Midden Terras dat fungeert als een enorme zaadbank. Wat Tera Barra aantoont, is het positieve effect van het uitsluiten van grazers en hoe met een beetje actieve herbebossingsinspanning zelfs een sterk aangetast gebied snel kan herstellen." ●

Brekebeen

Bonaire is zuinig op zijn nationale symbool. Toen bij de Wild Bird Rehab een jonge flamingo met een gebroken poot werd gebracht, spoede Elly Albers zich naar het onlangs geopende Flamingo Island Veterinary Centre van Jochem Lastdrager en Mirte Kruijt. Een gebroken poot betekent doorgaans euthanasie, maar dankzij een geslaagde operatie kon de brekebeen na te zijn aangesterkt in de Rehab de vrijheid worden teruggegeven. ●

Afvaltour

Overheidsnv Selibon voert een actief beleid om de afvalverwerking op het eiland te verduurzamen, onder meer door voorlichtingscampagnes om burgers 'afvalbewust' te maken en afval te

scheiden. Op weg naar het ultieme doel, geen stort meer, wordt steeds meer afval gerecycled. Om zich te informeren over de ambities van Selibon hebben Eilandsraadsleden een 'afvaltour' langs de verschillende afvalverwerkingsstations gemaakt. ●

Douaneboot

De douane heeft een nieuwe boot in gebruik genomen. Het gaat om een twaalf meter lange Eduardono 380 met drie motoren van 300 PK waarmee een snelheid van 45 knopen kan worden gehaald en de gehele kustlijn bereikbaar is voor inspecties. De boot wordt ook ingezet ten behoeve van de Multidisciplinaire Maritieme HUB Bonaire, een samenwerkingsverband van de douane, Koninklijke Marechaussee, de Kustwacht, het politiekorps Caribisch Nederland en de lokale overheid. ●

Koninklijk bezoek

Bonaire heeft niet te klagen over gebrek aan belangstelling van het Koninklijk Huis, maar wel werd er al lang uitgekeken naar een bezoek van kroonprinses Amalia. En dat gaat nu gebeuren, zo heeft de Rijksvoorlichtingsdienst bekendgemaakt. De prinses zal eind januari, begin februari met koning Willem-Alexander en koningin Máxima meereizen om kennis te maken met alle zes Caribische eilanden. De invulling van het programma wordt later bekendgemaakt.

Doetank

Hoe kan de economie van Bonaire diverser worden? En hoe kunnen meer Bonairianen profiteren van de groei, die vooral drijft op het toerisme? Over o.a. deze vragen gaat een

'doetank' van Caribische studenten zich buigen, een initiatief van de stichting WeConnect in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Milieubalie

Het Inrichtingen- en activiteitenbesluit BES dat in 2023 van kracht wordt, is zowel goed voor natuur, milieu en leefomgeving als het bedrijfsleven. De milieuregels voor bedrijven worden duidelijker en de administratieve lasten lager. Om ondernemers te informeren over de nieuwe regels heeft de Kamer van Koophandel in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en de lokale overheid een Meldpunt Milieu ingericht.

Vizier op Brussel

“Het was superinteressant”, vat Michélin Padmore haar ‘werkbezoek’ aan Brussel als speciale afgevaardigde van Bonaire samen. Ze is net als eilandgenoot Terrence Janssen een van de 25 uit alle windstreken afkomstige jongeren die na een strenge selectie uitverkoren zijn om een jaar lang deel te nemen aan het jongeren netwerk van de Landen en Gebieden Overzee (LGO).

Het gaat om een initiatief van het Directoraat Generaal voor Internationale Partnerships (DG INTPA) van de Europese Commissie dat zich richt op het versterken van de band tussen ‘Brussel’ en jongeren van eilanden die deel uitmaken van EU-lidstaten. “Naast deelnemers van de andere eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk waren er jongeren uit Groenland, maar bijvoorbeeld ook uit Frans Polynesië en Nieuw Caledonië.”

TOP-trainee

Michélin (28) kwam na aan de Hogeschool Rotterdam te zijn

afgestudeerd in International Business and Languages via het traineetraject van het Talent Ontwikkel Programma TOP van de Stichting WeConnect en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties op Bonaire terecht. “Ik wilde terug naar de Cariben, vanwege de cultuur en het Papiaments. Ik heb eerst bij de afdeling Communicatie van het openbaar lichaam gewerkt en sinds kort zit ik bij de afdeling Beleid en Projecten van de Directie Ruimte en Ontwikkeling. Ik leer er ontzettend veel, iedereen wil me helpen.”

Deze zomer kreeg ze de tip dat er kandidaten werden gezocht

voor het jongeren netwerk van de EU. “Het leek mij heel erg interessant dus ik heb gesolliciteerd. Daarna moest ik de selectieprocedure doorlopen, vragen beantwoorden, mijn cv insturen en een motivatiebrief schrijven.”

Nieuwsgierig

Michélin wilde graag meer weten over de relatie van de eilanden met de Europese Unie. Bonaire is net als de zustereilanden geen lid van de unie, maar is wel aangesloten bij de Association of Overseas Countries and Territories (OCTA) dat een nauw samenwerkingsverband heeft met de Europese Commissie.

“Ik was nieuwsgierig hoe die samenwerking eruit ziet: welke rol speelt Bonaire in de OCTA en wat betekent het lidmaatschap voor Bonaire? Ik was superblij

Michéline Padmore (staand vierde van rechts) voor het gebouw van de Europese Commissie.

Samen met Terrence Janssen op bezoek bij gezaghebber Rijna.

toen ik te horen kreeg dat ik was uitgekozen. Samen met Terrence Janssen die ook door de selectie was gekomen, ben ik uitgenodigd door de gezaghebber. Hij heeft ons gefeliciteerd en gevraagd onze ervaringen te delen met andere jongeren op Bonaire."

Intensief

"Wij hadden al snel digitaal overleg met alle andere deelnemers. En we kregen een heleboel files toegestuurd om ons voor te bereiden. Deze werden doorgenomen tijdens webinars die elke maand worden gehouden. Het was goed te doen, mijn werk heeft er niet onder geleden."

Echt spannend werd het toen de koffer moest worden gepakt voor de reis naar Brussel. "Je gaat vijf dagen lang intensief optrekken met mensen die je niet kent. Bij de kennismaking heb ik verteld over Bonaire en uitgelegd dat wij een bijzondere gemeente van Nederland zijn. Het programma begon met teambuilding. Daarna volgden elke dag lezingen over de samenwerking van de EU met de LGO's. We hebben ook nog een leuke

ontmoeting gehad met Europarlementariër Samira Rafaela."

Beetje eng

Michélin zegt er veel van te hebben opgestoken. "Ik ben er achter gekomen dat we te weinig weten wat de relatie met de EU voor Bonaire kan betekenen. Ook voor ons jongeren. Dit is het Jaar van de Jongeren en er zijn allerlei EU-programma's waar we gebruik van kunnen maken. Het is natuurlijk een beetje eng om op zo'n grote organisatie af te stappen, maar we moeten dat vaker doen."

Het netwerk gaat door tot de zomer van 2023. "De deelnemers blijven in contact met elkaar. Ook de maandelijkse webinars gaan door. Ik ga samen met de internationale desk van het kabinet van de gezaghebber uitzoeken welke EU-programma's er allemaal zijn waaraan wij kunnen deelnemen. En ik ga wat ik heb geleerd delen met jongeren op het eiland."

Brussel?

Op de vraag of een carrière in Brussel haar wat lijkt, antwoordt

Michélin met een resoluut nee. "Het is daar zo'n enorm grote organisatie... Op Bonaire ben je altijd dichtbij de mensen waarvoor je je inzet. Nee, ik zou niet zonder dat kunnen. Mijn traineeship loopt nog tot 2024, ik heb het super naar mijn zin met aardige collega's en leuke vriendschappen met andere trainees dus ik blijf liever hier."

Die laatste noemt ze haar gekozen familie. "Mijn echte familie woont op Curaçao en in Nederland, maar ik voel me toch helemaal thuis op Bonaire. Mijn werk is interessant en in mijn vrije tijd doe ik aan rugby. Ik wil ook nog gaan softballen. En dan heb ik voorlopig nog dat jongeren-netwerk erbij... Dus ik hoef niet zo nodig naar Brussel."

Inter- nationale desk

Het vermoeden dat zowel de lokale overheid als organisaties op Bonaire de mogelijkheden om in aanmerking te komen voor bijdragen uit fondsen van de Europese Unie en de Verenigde Naties niet ten volle benutten, is aanleiding geweest een internationale desk in te richten. Omdat gezaghebber Rijna Territorial Authorized Officer van Bonaire voor de EU is, valt deze onder zijn aansturing. De desk richt zich onder meer op de coördinatie van al lopende projecten, het inzicht geven in fondsen en programma's die beschikbaar zijn voor Bonaire en het verzorgen van workshops om succesvolle aanvragen in te dienen.

Vaart in havenplan

De beste locatie voor een nieuwe goederenhaven is bij Hato waar nu gebouwen van het Water- en Energiebedrijf Bonaire zijn en reeds steigers in zee staan. Dat is de uitkomst van onderzoek door het bureau Ecorys dat een maatschappelijke kosten- en batenanalyse heeft gemaakt. Ook het terrein van de voormalige overslagterminal BOPEC is bekeken, maar die optie is uit oogpunt van exploitatie niet gunstig.

Het Bestuurscollege heeft inmiddels een definitieve keuze voor Hato gemaakt. De volgende stap is het opstellen van een milieueffectrapportage (MER). Bij het ontwerp en de inrichting van de nieuwe vrachthaven zal rekening gehouden worden met de resultaten van de evaluatie van de eventuele gevolgen voor de natuur, milieu en omwonenden.

Positief

De wens om vrachtschepen niet meer in de haven van Kralendijk af te handelen, bestaat al veel langer. Door de groei van bevolking en bedrijvigheid wordt de toenemende drukte aan de pieren en de af- en aanvoer van containers steeds meer als overlast ervaren omdat de bestaande infrastructuur niet berekend is op zwaar vrachtverkeer. Ruimte voor aanpassing is er niet. Ook het aanzicht van de boulevard gaat er op vooruit als vrachtschepen elders kunnen aanmeren.

De bouw van een nieuwe goederenhaven kan ook een positief effect hebben op de prijzen van geïmporteerde producten. Nu moeten grotere zeeschepen eerst

naar Curaçao waar de voor Bonaire bestemde vracht wordt overgeladen op kleinere schepen. Die omweg levert extra kosten en onnodig tijdverlies op.

Veiliger

De bestaande haven in het centrum van de hoofdstad loopt tegen de grenzen van zijn capaciteit aan. Om te voorkomen dat cruise- en vrachtschepen in elkaars vaarwater zitten, zijn in de afgelopen jaren pieren al tot wat maximaal mogelijk is verbreed en verlengd. Het verplaatsen van het goederenverkeer naar buiten

Na (vanwege de coronacrisis) stillere jaren, vertoont de haven van Kralendijk een duidelijk herstel. In 2019 werden 918 bezoekende schepen beloodst, waarvan 168 cruiseschepen. Het totaal afgehandelde volume vracht bedroeg ruim 21 miljoen ton. Over de eerste 9 maanden van dit jaar zijn 639 schepen beloodst, waarvan 101 cruiseschepen. Het afgehandelde volume vracht bedroeg in die periode ruim 13 miljoen ton. Met Kompania di Tou Boneiru is onlangs een concessieovereenkomst ondertekend voor het leveren van sleepdiensten voor de komende vijf jaar in de havens van Bonaire. Daartoe wordt de sleepboot OLA op Bonaire gestationeerd. Het Bonairiaanse bedrijf Captain Dime zorgt voor een Bonairiaanse bemanning.

Kralendijk komt de veiligheid zowel op het water als op het land ten goede. Het ministerie van Verkeer en Waterstaat onderschrijft de noodzaak van een nieuwe haven. Het heeft daarom het nu afgeronde haalbaarheidsonderzoek mede gefinancierd.

Minister Jetten en staatssecretaris Van Huffelen bij de bekendmaking van de bijdrage van tien miljoen euro aan de verduurzaming van de elektriciteitsproductie op Bonaire.

Stroom voor 80% groen

In 2025 is tachtig procent van de stroom die op Bonaire wordt gebruikt groen. Mede dankzij een extra subsidie van tien miljoen euro van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat komen er een zonneweide, extra windturbines en batterijopslag. Op dit moment wordt een kwart van de elektriciteit duurzaam opgewekt. Voor de andere driekwart worden fossiele brandstofgeneratoren ingezet.

Elektriciteitsproducent Contour Global en de door het ministerie opgerichte vennootschap Bonaire Brandstof Terminals (BBT) gaan met de subsidie investeren in een in 2020 door het Water- en Energiebedrijf Bonaire (WEB) voorgelegd en door TNO doorgerekend plan voor verduurzaming. Dat plan bestaat uit een zonneweide (fase 1) en een windpark gecombineerd met batterijopslag (fase 2). Dit leidt tot in totaal tachtig procent duurzame elektriciteitsproductie in 2025.

Verhuren

De bouw van het zonnepark gaat nog dit jaar van start en de windturbines worden verwacht vanaf 2023. De totale kosten zijn intussen wel fors gestegen vanwege de stijgende productiekosten en worden geraamd op 84 miljoen dollar.

Het kabinet heeft ervoor gekozen de tien miljoen subsidie niet aan WEB te verlenen, maar aan het 'eigen' BBT. Dit bedrag komt

bovenop de tien miljoen die het vorige kabinet als vermogen voor verduurzaming aan BBT heeft gegeven. De overheidsbv kan met de extra subsidie en het eigen vermogen mede-eigenaar worden van de duurzame productiemiddelen. BBT zal deze verhuren aan Contour Global, dat verantwoordelijk blijft voor de elektriciteitsproductie en het beheer, terwijl WEB als eilandelijk nutsbedrijf de distributie verzorgt.

Showcase

Ook Sint Eustatius en Saba krijgen extra subsidie voor de verduurzaming van hun elektriciteitsproductie. Minister voor Klimaat en Energie Rob Jetten verklaarde bij de bekendmaking "trots" te zijn. "Hiermee zorgen we voor een flinke daling van de CO₂-uitstoot, wordt Caribisch Nederland minder afhankelijk van fossiele brandstoffen en daarmee minder kwetsbaar voor hoge energieprijzen zoals we die op dit moment zien. Caribisch Nederland wordt een showcase voor de verduurzaming van andere kleine eilanden in de regio."

Staatssecretaris van Koninkrijksrelaties Alexandra van Huffelen spreekt van een belangrijke stap vooruit. "Dit helpt de mensen op de eilanden doordat hun energielevering betrouwbaar en hun rekening betaalbaar blijft. En dat zonder of met veel minder uitstoot." Het kabinet blijft met Bonaire, Saba en Sint Eustatius doorwerken aan het verder verduurzamen en het beperken van de negatieve gevolgen van klimaatverandering. Zo zegde Jetten zijn steun toe aan het initiatief van het eilandbestuur een 'Klimaattafel Bonaire' in het leven te roepen.

Integriteit is niet te koop

Vooroordelen laten zich lastig uitroeien. Zo zijn integriteit en het Caribisch deel van het Koninkrijk, als je sommige media mag geloven, onverenigbaar. De vraag of dat werkelijk zo is leggen we voor aan Machteld Klaassen, chef van het kabinet van de gezaghebber en verantwoordelijk voor het Bureau Integriteit: "Er wordt veel gespeculeerd en weinig geverifieerd", is haar eerste reactie.

"Enkele jaren geleden is de gehele organisatie van het openbaar lichaam Bonaire doorgelicht om inzicht te krijgen hoe het er op het gebied van integriteit voor stond. Uit de analyse bleek dat er meer dedicated capaciteit nodig was om structureel aandacht te creëren voor het thema. Men was er wel mee bezig, maar vooral op ad hoc basis als zich een concrete kwestie voordeed. Het was duidelijk dat we meer moesten doen aan bewustwording en preventie."

Goed bestuur

Sinds 1 januari 2021 is het Bureau Integriteit operationeel. "Er is voor gekozen om dit op gepaste afstand van de lijn onder te brengen, op een zo onafhankelijk mogelijke plek."

Naast de twee interne integriteitscoördinatoren zijn er onlangs externe vertrouwenspersonen aan de slag gegaan. "Zij maken geen deel uit van het bureau en kunnen overal voor benaderd worden. Zij adviseren wat je het beste kunt doen met een kwestie. Soms word je naar

je leidinggevende of diens baas verwezen, soms naar het Bureau Integriteit als het gaat om een schending die onderzocht moet worden. Het bureau doet zelf alleen onderzoek naar ambtelijke kwesties. Politiek-bestuurlijke issues worden altijd uitbesteed aan een extern onderzoeksbureau om onafhankelijkheid te garanderen."

Vertrouwen

Het was voor iedereen even wennen. "We moesten eerst duidelijk maken wat de rol van het bureau is en waarom het bestaat. Dat de coördinatoren geen integriteitspolitie zijn, maar er vooral zijn om meldingen over bijvoorbeeld belangenverstrengeling en fraude zorgvuldig te behandelen en zo bij te dragen aan een oplossing van een door de melder als vervelend ervaren situatie. Het bureau besluit overigens niets: het adviseert slechts het bevoegd gezag - dat kan de gezaghebber zijn, de eilandsecretaris of een leidinggevende - hoe een probleem kan worden opgelost. Die beslissen of er eventueel disciplinaire maatregelen moeten

worden genomen. De melder wordt uiteraard gedurende het gehele proces op de hoogte gehouden."

Alles wijst er op dat het bureau geland is. "Het bestaan ervan staat niet meer ter discussie. Dat het werkt, blijkt uit het groeiend aantal meldingen. De drempel is laag. Er is sprake van een inhaaleffect en het bewijst dat men zich veel meer dan voorheen bewust is van het belang van integriteit in het publieke domein. Ambtenaren weten beter waar zij met hun verhaal terecht kunnen. Wij zorgen ervoor dat er zorgvuldig met hun melding wordt omgegaan. We hanteren daarvoor een meldingsprotocol en een onderzoeksprotocol en hebben een triage-overleg met de afdelingen Juridische Zaken en Personeelszaken."

Aanjager

Kabinetschef Klaassen meet het succes van het bureau niet alleen af aan het aantal onderzoeken. "Het doel is een veilige, integere werkomgeving te borgen. Daarom besteden we veel energie aan bewustwordings-sessies. Men moet zich vooral ook bewust zijn van de eigen rol en risico's. Op kwetsbare functies moet het vier ogen-principe routine worden. We zijn er nog lang niet, maar het is nu meer een gespreksonderwerp dan voorheen, en dat is stap één. Wij zijn de aanjager, maar integer gedrag is natuurlijk de verantwoordelijkheid van elke ambtenaar zelf."

Wat preventie betreft kan het bureau al behoorlijk wat wapenfeiten melden. "Er zijn een meldingsprocedure en een onderzoeksprotocol opgesteld.

Kabinetschef Machteld Klaassen: "Het doel is een veilige, integere werkomgeving te borgen."

Het afleggen van de ambtseed door nieuwe ambtenaren wordt tegenwoordig ingeleid met een bewustwordingssessie en er zijn risicoanalyses op afdelingsniveau gemaakt."

Uitbreiding

Op dit moment telt het bureau twee halftime integriteitscoördinatoren. "In de begroting voor volgend jaar is budget opge-

nomen voor twee fulltimers. En wij hebben de Vereniging van Nederlandse Gemeenten gevraagd om voor een half jaar een ervaren integriteitsmedewerker uit te lenen. Qua formatie moeten we hiermee uit de voeten kunnen nu er ook twee vertrouwenspersonen zijn geworden."

Naast de directe inspanningen van het Bureau Integriteit zijn

door het kabinet van de gezaghebber nog veel meer activiteiten ontplooid. Een kleine greep: er zijn risicoprofielen voor gedeputeerden opgesteld en voor hun installatie worden eventuele integriteitsrisico's in kaart gebracht, op overheidsdeelnemingen is goed governancebeleid van toepassing en voor Bestuurscollege en Eilandsraad zijn gedragsregels in een gentle agreement vastgelegd.

Klokkenluiders

"Op dit moment zijn we in gesprek met het ministerie over een klokkenluidersregeling. Daarvoor is nog geen wettelijke basis zoals in Europees Nederland. Ik denk dat het een goede optie is dat men zich ook kan wenden tot een organisatie die helemaal los staat van de overheid."

Tot slot een gewetensvraag: zijn overheidsdienaren in de Cariben minder integer dan hun Europese collega's? "Ik denk dat veel problematiek samenhangt met het leven in een kleine eilandgemeenschap. In Nederland kun je ambtenaar in de ene gemeente zijn en nevenactiviteiten in dezelfde sector uitoefenen in een andere. Op een eiland heb je die optie niet. Ook kom je hier continu privécontacten tegen in je werksituatie. Men staat er niet altijd bij stil dat al gauw sprake kan zijn van de schijn van belangenverstremming en dat dat moet worden vermeden. Juist ook om ambtenaren en bestuurders te beschermen tegen deze schijn, moeten we de organisatie zo inrichten dat bij beslissingen voor of over burgers en bedrijven altijd meerdere mensen betrokken zijn." ●

Trots op de Bonairianen

“We weten precies wat we met Bonaire willen. Behoud van onze schatten: authenticiteit, natuur, cultuur en rust. Al deze elementen zijn de afgelopen decennia in toenemende mate onder druk komen te staan door de bevolkingsgroei, van tienduizend in 2000 naar bijna 23.000 nu. Die groei heeft meer economische welvaart gebracht, maar helaas hebben lang niet alle burgers meegeprofiteerd. De uitdaging voor de komende raadsperiode is meer grip te krijgen op de groei zodat de Bonairiaan zich thuis blijft voelen op zijn of haar eiland.”

De politieke partijen maken zich op voor de campagne voor de eilandsraadsverkiezingen van maart. Een mooi moment om met gezaghebber Edison Rijna een tussenbalans op te maken. “Het ziet er naar uit dat een Bestuurscollege voor het eerst

sinds we in 2010 een bijzondere gemeente van Nederland zijn geworden de rit uitzit. Ik klop het meteen weer af, want ik heb als niet uit de politiek afkomstige gezaghebber geleerd dat niets zo onvoorspelbaar is als de politiek.”

Schouder aan schouder

“Hoewel er ook op de huidige coalitie kritiek is – uiteraard zou ik bijna zeggen, want het is ondoenlijk iedereen tevreden te stellen – ben ik blij dat zij de eindstreep lijkt te halen. Dat heeft niets te maken met mijn persoonlijke voorkeur voor welke politieke partij ook of mijn oordeel over de al dan niet geleverde prestaties. Niets is zo funest voor een samenleving als bestuurlijke instabiliteit waarbij Bestuurscolleges elkaar in hoog tempo opvolgen en gedeputeerden nog voor ze goed en wel zijn ingewerkt alweer vertrekken.”

“Willen we ons eiland in de gewenste richting helpen, dan is het sowieso noodzakelijk om samen te werken. Daarom heb ik wel eens moeite met de neiging van politici om hun verschillen van mening uit te vergroten. Of tegen iets zijn omdat de ander er voor is. We zijn

Niemand vindt het leuk kritiek te krijgen, maar het is in feite een gratis advies.

een kleine samenleving in een ingewikkelde wereld die met crisis op crisis moet afrekenen. Wij kunnen het ons niet veroorloven energie te verspillen aan schijnstellingen. Het is meer dan ooit nodig schouder aan schouder te werken aan de toekomst van Bonaire.”

Geen grote verschillen

“De ideologische verschillen tussen de partijen zijn helemaal niet zo groot. Niemand die zich er geen zorgen over maakt dat zo veel burgers in armoede leven. Waarbij ik moet aantekenen dat het lokale bestuur beperkte mogelijkheden heeft daar iets tegen te doen. Hier gaat de rijksoverheid over. Zo stelt de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid het minimumloon vast en daarmee dus ook de hoogte van de onderstand. Dankzij goede samenwerking van de vakbonden, het bedrijfsleven en het Bestuurscollege in de Centraal Dialoog wordt nu het minimumloon in stappen naar een leefbaar niveau verhoogd.”

“Ook is iedereen het erover eens dat het sociaal minimum zo snel mogelijk moet worden ingevoerd. Het kabinet gaat uit van 2025, maar daarmee miskent het de urgentie. In een land als Nederland hoort het niet dat je met een of zelfs twee banen niet kunt rondkomen. Of ouderen niet elke dag een warme maaltijd hebben en kinderen zonder ontbijt naar school gaan. Hoewel het rijk er over gaat, staat het onze politici natuurlijk vrij stevig te lobbyen bij Tweede Kamerleden.”

Goud in handen

“Grote eensgezindheid is er om versneld betaalbare huizen voor lokale woningzoekenden te bouwen, ook voor starters. Over de ontwikkeling van het toerisme lopen de standpunten evenmin uiteen. Er is vooral behoefte aan kleinschalige boetiekachtige hotels om een andere categorie toeristen te trekken met meer interesse voor de eigenheid van ons eiland. Dat betekent automatisch meer zorg voor natuurbehoud en natuurherstel en het actiever uitdragen van de Bonairische cultuur, qua muziek, maar

bijvoorbeeld ook in culinair opzicht.”

“Wat toeristen die verder kijken dan strand, zee en zon bij hun keuze laten meewegen is hoe duurzaam een bestemming is. Met het Blue Destination-concept hebben we goud in handen, maar dan moeten we het wel concreter maken. Denk bijvoorbeeld aan elektrisch vervoer. Ik weet dat niet iedereen daar enthousiast over is, maar over een jaar of tien worden er geen fossiele auto's meer gemaakt. Dan is het alleen maar verstandig je nu al voor te bereiden op dat moment. Ik denk daarbij ook aan openbaar vervoer. Als we dat goed regelen, kunnen we met minder auto's toe. Dat is goed voor de portemonnee van mensen, het milieu, de verkeersveiligheid en de rust.”

Burgervaders onder elkaar: burgemeester Paolo Negri van het Italiaanse Bettola greep zijn vakantie op Bonaire aan om gezaghebber Rijna te bezoeken.

“ *We kunnen ons er als bestuurders niet genoeg bewust van zijn dat wij er zijn voor de gemeenschap en niet andersom.* ”

Niet wachten

“Waar een volgend Bestuurscollege serieus werk van moet maken, zijn de gevolgen van de klimaatverandering. Bonaire krijgt door de opwarming van de aarde te maken met hogere temperaturen, droogte en het risico op overstroming van de lagere delen van de zuidkust. Als klein eiland kunnen we het klimaat niet veranderen, wat we wel kunnen is ons goed voorbereiden. Het koraal en de mangroven zijn natuurlijke barrières, die moeten we koesteren. De regen die valt, moeten we gaan vasthouden en tegen de warmte helpt meer groen. Dat is in elk geval waar we nu al mee kunnen beginnen.”

“Wat we zelf kunnen, moeten we zelf doen en niet wachten op Den Haag. De raderen daar draaien langzaam en bovendien liggen we zowel fysiek als gevoelsmatig ver weg. Iets wat mij al dwarszit sinds ik gezaghebber ben, is dat er aan de overkant veel over ons wordt gesproken en weinig met ons. Al in 2015 heeft de Commissie Spies ministeries aangeraden de Haagse bril af te zetten en beter te luisteren naar wat er op de eilanden leeft. Ik zou zeggen: op dit vlak is nog ruimte voor verbetering.”

Inspirerend

“Tegelijkertijd moeten we niet te klagerig zijn. Al vaker is geconstateerd dat het onderwijs, de gezondheidszorg en de veiligheid er aanzienlijk beter voorstaan dan in 2010. En kijk eens naar het steunpakket tijdens de coronapandemie. Dankzij die steun hebben de

meeste Bonairianen hun baan en inkomen behouden en zijn bedrijven door de crisis heen geholpen. En ook nu met de enorme prijsstijgingen van energie en dagelijkse boodschappen kunnen we op Den Haag rekenen.”

“Ik ben nu ruim acht jaar gezaghebber. Ik ervaar het elke dag opnieuw als eervol, maar dat betekent niet dat ik altijd fluitend naar mijn werk ga. Vooral de coronatijd was slopend en dan met name de verantwoordelijkheid die ik voelde. Het was als geblinddoekt balanceren op een slap koord, voortdurend afwegingen makend tussen volksgezondheid en economisch overleven. Waar ik niet altijd vrolijk van wordt, is de trage voortgang van projecten zoals het opknappen van de wegen. Daar staat tegenover dat ik heel veel energie terugkrijg als ik in mijn rol van burgervader spreek met burgers die vrijwilligerswerk doen, ondernemers die een bijdrage willen leveren aan de verbreding van onze economie en jongeren met ideeën over de toekomst van Bonaire.”

Kritiek

“Hoe ik omga met kritiek? Dat hangt er vanaf. Het hoort helaas bij de tijdgeest dat mensen snel oordelen zonder de feiten te kennen of daar niet eens in geïnteresseerd zijn. Daar trek ik mij niets van aan. Soms kennen men-

sen de achtergronden niet op grond waarvan een besluit is genomen. Dan denk ik: de volgende keer moeten we het beter toelichten. Er is uiteraard ook kritiek die hout snijdt. Ik beschouw dat als gratis advies waar ik wat mee kan. Ik geef onmiddellijk toe dat ik niet feilloos ben en dus fouten maak. Het gaat erom dat je bereid bent ervan te leren.”

“De ‘macht’ van de gezaghebber wordt overigens zwaar overschat. Ik kan niets in mijn eentje beslissen. Zelfs het BC heeft het niet voor het zeggen. Als de vertegenwoordiging van het volk heeft de Eilandsraad altijd het laatste woord. Als de raad iets niet wil, gebeurt het niet. Dat ik soms toch persoonlijk tot de kop van jut wordt gemaakt, neem ik voor lief. Dat hoort erbij, zegt men.”

Optimistisch

“Hoe ik naar de toekomst kijk? Als ik in ogenschouw neem hoe het eiland er in 2010 voorstond, zijn we een heel eind opgeschoten. De laatste tien jaar van de Nederlandse Antillen holde alles achteruit. Perspectief op verbetering was er niet. We zullen later op 10-10-10 terugkijken als een historisch keerpunt waar Bonaire de weg omhoog is ingeslagen. We zijn er nog lang niet en de stappen zijn misschien te klein en te traag. En ja, het gaat met vallen en opstaan. Maar het gaat wel in de goede richting en daarom ben ik optimistisch over de toekomst. Zeker omdat ik tijdens corona heb gezien hoe veerkrachtig de Bonairiaan is. Daar ben ik trots op.” ●

“ *De kunst is economische welvaart om te zetten in welzijn voor iedereen.* ”

Ruimte voor investeringen

In financieel opzicht staat Bonaire er gezond voor, zo blijkt uit de begroting voor 2023. De inkomsten worden geraamd op 72,6 miljoen dollar, 15 procent hoger vergeleken met de begroting voor dit jaar. De uitgaven worden begroot op 73,5 miljoen dollar. Dat betekent dat er sprake is van een klein tekort, maar de meerjarenbegroting is wel sluitend.

De extra inkomsten zijn mede te danken aan de nieuwe toeristenbelasting die op 1 juli is ingevoerd. De inkomsten daarvan worden voor heel volgend jaar voorzichtig geschat op 12,4 miljoen dollar. Een ander deel van de extra inkomsten is toe te schrijven aan de verhoging van de vrije uitkering, de Caribische variant van het Gemeentefonds.

Investerings

Voor armoedebestrijding en ondersteuning van kwetsbare groepen in samenwerking met Sentro Akseso Boneiru is voor 2023 een bedrag van 3 miljoen dollar extra gereserveerd. Voor het aanleggen van infrastructuur van twee nieuwe scholen is 4,5 miljoen dollar beschikbaar. Daarnaast wordt geïnvesteerd in het aantrekken van personeel en digitalisering om de dienstverlening aan de burgers te verbeteren. Voor wegenonderhoud is 2,5 miljoen dollar begroot, bovenop de middelen die al voor het meerjarig wegenprogramma zijn gereserveerd.

Er is ook rekening gehouden met de investeringen ten behoeve van de nieuwe containerhaven en om publieke ruimtes op te knappen. Voor het bevorderen

van ondernemerschap en diversificatie van de economie wordt eveneens geld uitgetrokken, net als voor een integraal sportprogramma. Voorts is 400.000 dollar bedoeld om cultuurorganisaties te ondersteunen.

Verbeterplan

Het openbaar lichaam volgt al jaren een intensief traject om het financieel beheer te verbeteren. Dat begint zijn vruchten af te

werpen, vindt ook het doorgaans zeer kritische College financieel toezicht. Dat schreef over de jaarrekening 2021:

“De externe accountant keurde de eindbalans per 31 december 2021 goed. Dit betekent dat alle uitgaven die hun oorsprong hadden in 2021, zijn goedgekeurd op getrouwheid en financiële rechtmatigheid. Indien de verbetering van het financieel beheer in 2022 gecontinueerd wordt, verwacht de externe accountant over het boekjaar 2022 een (volledige) goedkeurende controleverklaring te kunnen afgeven. Het Cft complimenteert Bonaire met deze vooruitgang bij de jaarrekening en blijft graag geïnformeerd over de verdere ontwikkelingen op het gebied van financieel beheer”, aldus Cft-voorzitter Raymond Gradus.

De gehele ontwerp-begroting is gepubliceerd op de website bonairegov.com

Wegenplan op stoom

Programmamanager Joselito Statia bij een van de opgeknapte straten.

De staat van de wegen op Bonaire was de afgelopen jaren vaak mikpunt van spot. Er zitten geen gaten in het asfalt, maar er ligt een randje asfalt om de kuilen heen, hoorde je wel eens. Bewoners voerden ludiek actie door putten als minituintjes in te richten. De foto's gingen viral. Een autoritje was als een gratis massage. Het was echter toch vooral ergernis die overheerste: autobezitters hadden om de haverklap schade, toeristen strandden in de kunuku met een lekke band of – als het tegengat – twee leeglopers tegelijk. Maar inmiddels liggen steeds meer wegen er zo strak bij als de zeespiegel op een windstille dag.

Het wegenstelsel maakte in 2010 deel uit van de erfenis van het land Nederlandse Antillen, waarvan de op Curaçao zetelende regering de andere eilanden decennialang stiefmoederlijk had bedeed. De erbarmelijke staat van de wegen was twaalf jaar geleden niet de grootste zorg: het zwakke onderwijs, de gebrekkige gezondheidszorg, de verwaarloosde veiligheidsketen en ontbrekende

sociale voorzieningen eisten alle energie op. En toen er wel ruimte kwam om de toestand van de wegen in ogenschouw te nemen, was er geen budget. Een flinke opknopbeurt werd geraamd op zo'n 90 miljoen dollar.

Ommekeer

Wat hielp was dat bewindsliden die tijdens werkbezoeken door de

gezaghebber werden meegenomen voor een rondrit over het eiland het ongemak aan den lijve ondervonden. Uiteindelijk sprong het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat bij. Maar ondanks de bijdrage uit Den Haag bleven de gaten de gaten, de kuilen de kuilen en de putten de putten. Het al overbelaste overheidsapparaat kon het niet aan. Bovendien ontbraken kennis en ervaring, want die waren in 2010 grotendeels achtergebleven in Willemstad. Hoe anders is de situatie nu. Met expertise uit Den Haag is door de Directie Ruimte en Ontwikkeling een meerjarig onderhoudsprogramma opgesteld voor het tijdvak 2020-2023. De taak van de ingehuurde programmamanager is intussen lokaal ingevuld door

Joselito Statia. "We kunnen het nu zelf. Van de zeventien wegen die we in deze drie jaar onderhanden nemen, zijn er eind dit jaar vijftien afgerond. De resterende doen we volgend jaar. Het heeft even geduurd, maar nu zit het tempo er goed in."

Afstemmen

Toch gaat het sommigen niet snel genoeg. "We kunnen niet lukraak aan een weg beginnen. Er is bijvoorbeeld afstemming met de nutsbedrijven nodig. We willen uiteraard voorkomen dat we een weg hebben opgeknapt en deze een jaar later weer wordt opengemaakt omdat er nieuwe leidingen moeten worden gelegd. Soms treedt er vertraging op omdat materialen uit het buitenland moeten komen. Wereldwijd zijn er lange levertijden."

"Wat ook meespeelt is dat de plannen tussentijds zijn gewijzigd. Aanvankelijk zouden wegen alleen opnieuw worden geasfalteerd. Het Bestuurscollege heeft echter besloten dat we meteen de afwatering meenemen en dat er uit oogpunt van verkeersveiligheid trottoirs moeten worden aangelegd. Dat maakt het allemaal duurder en tijdrovender. Daarom is de eerste lijst van 38 wegen teruggebracht tot die de hoogste prioriteit zijn toegekend", aldus Statia.

Veiligheid

"In woonwijken wordt gekozen voor bestrating in plaats van asfalt. Dat komt de leefbaarheid van de omwonenden ten goede en is ook duurzamer. En als er toch nog eens moet worden gegraven, is dat veel praktischer dan asfalt. Om de veiligheid in wijken te vergroten laten we auto's in de berm parkeren, dat werkt snel-

heidsremmend. Daarnaast leggen we ook verhoogde plateaus aan." Intussen zijn de voorbereidingen voor de volgende fase – van 2024 tot 2027 – in volle gang. "Wij willen de vaart erin houden. Daarom moeten wij de plannen al volgend jaar klaar hebben. Zeker met alle uitdagingen die er zijn, zoals personeelstekorten, prijsstijgingen, lange levertijden en hogere transportkosten. We gaan daarom werken met raamovereenkomsten en meerjarige contracten met aannemers. Die weten dan precies wanneer ze wat moeten leveren zodat ze ervoor kunnen zorgen dat ze tijdig over voldoende personeel en materialen beschikken."

Voorlichting

In de nieuwe aanpak is ook aandacht voor communicatie. "We communiceerden veel via social media, bijvoorbeeld over plannings. We hebben onder meer een digitale nieuwsbrief geïntroduceerd. Maar we hebben vastgesteld dat we via het internet lang niet iedereen bereiken. Daarom gaan we de nieuwsbrieven ook in gedrukte vorm verspreiden. Naast een planning staat daar veel achtergrondinformatie in."

Op de nieuwere straten na is overal sprake van achterstallig onderhoud. "Met de wegen die we tot en met volgend jaar aanpakken is 8% gerealiseerd. In de periode 2024-2027 volgen 26 wegen. Voorlopig is er dus nog genoeg te doen. Ook al omdat we het reguliere onderhoud structureel gaan regelen. De investeringen die we nu doen zijn zinloos als we net als vroeger wachten tot de wegen weer vol gaten zitten."

Kaya Grandi op de schop

Architect Gino Obersi neemt regelmatig een kijkje hoe zijn ontwerp werkelijkheid wordt.

Het is voor Bonaire een van de ingrijpendste en meest in het oog springende openbare werken van deze eeuw: de rehabilitatie van de Kaya Grandi, de altijd drukke hoofdstraat van Kralendijk. De winkelstraat ondergaat een complete make-over. "Nu zijn auto's dominant en komen voetgangers op de tweede plaats. In de nieuwe situatie is dat precies andersom, dan krijgt het winkelend publiek alle ruimte en zijn auto's te gast. En bij evenementen kan de Kaya Grandi zelfs volledig worden afgesloten voor het gemotoriseerde verkeer", aldus architect Gino Obersi die eindverantwoordelijk is voor het ontwerp.

Obersi stamt uit een 'bouwfamilie'. "Mijn opa had een van de grootste bouwfirmas van de Antillen. En mijn oom is architect. Die heeft mij geïnspireerd de richting van stedenbouw op te

gaan. Van kleins af aan liep ik mee en op mijn twaalfde stond voor mij vast wat ik zou gaan studeren: bouwkunde. Na de havo ben ik naar Curaçao gegaan waar ik aan de universiteit mijn bachelors heb gedaan. Daarnaast heb ik aan de TU in Delft Architectuur en Stedenbouw gestudeerd. Het is er niet van gekomen

mijn masters te doen, maar die heb ik inmiddels qua ervaring wel."

Genoeg werk

In 2011 keerde Obersi terug naar Bonaire. Hij ging aan de slag bij een lokaal architectenbureau. "In 2014 ben ik voor mezelf begonnen. GOa is een klein bedrijf. Mijn vrouw en ik zijn de eigenaren en we hebben nog één andere architect in dienst. We denken aan uitbreiding, want er is genoeg werk. Maar het moet ook weer niet te groot worden, want dan gaat het persoonlijke contact met de klanten er misschien onder lijden. Bovendien vind ik het veel te leuk om zelf achter de computer te ontwerpen."

Naast het uitvoeren van opdrachten van particulieren trad hij in de beginperiode ook op als bouwtechnisch adviseur van het openbaar lichaam. Zo was hij betrokken bij de restauratie van diverse monumenten, het havenkantoor, de fruitmarkt en Pasangrahan, het gebouw waar de

ker dan palmen te importeren om een tropische sfeer te scheppen. Maar dat is dan wel fake. We hebben groot gedacht dus afvalcontainers onder de grond. En er komt sfeerverlichting.”

Auto's worden nog wel gedoogd. De rijbaan wordt versmald en drempels remmen de snelheid. Om files van naar een schaarse vrije parkeerplek zoekende automobilisten te voorkomen, wordt het aantal parkeerplaatsen in de omgeving flink uitgebreid. Het project is in drie fasen geknipt om de overlast zo veel mogelijk te beperken. Fase 1 is in september gestart en moet voor de Kerst gereed zijn. Fase 2 en 3 volgen in 2023. Het werk wordt uitgevoerd door Civil Engineering Caribbean (CEC).

Steegjes

“Ook de zijsteegjes worden aangepakt. Zij vormen tenslotte extra toegangen tot de Kaya Grandi. We hebben rekening gehouden met toekomstige uitbreiding. Ik zou heel graag zien dat de Kaya Grandi verlengd wordt. Je zou er ook het parkeerterrein bij het Bestuurskantoor bij kunnen betrekken. Dit soort projecten doe ik voor het volk en niet voor het geld. Ik wil dat mijn eiland mooi is.”

Eilandsraad vergadert. Wie over het eiland rijdt, ziet overal de hand van Obersi. Niet onlogisch dat het eilandbestuur bij hem aanklopte met de vraag of hij een plan wilde maken voor het verfraaien van de Kaya Grandi.

Centrumvisie

“Uiteraard wilde ik dat wel, maar met alleen verfraaien zou je de Kaya Grandi geen recht doen, heb ik gezegd. Er ligt tenslotte ook nog een centrumvisie en die vraagt om meer dan wat cosmetische aanpassingen. Het Bestuurscollege was het met mij eens waarna er een consortium is gevormd met collega-architecten. Ik was de hoofdontwerper en de anderen gaven feedback op mijn eerste schets, de tweede en derde... De samenwerking was goed, maar het was wel eens lastig: zoveel architecten, zoveel meningen.”

“Om die reden hebben we er niet te veel anderen bij betrokken. Vraag duizend mensen en je krijgt duizend ideeën in duizend verschillende richtingen, dus kun je niemand blij maken. Ik had ook geen input nodig. Ik ken de cultuur en de tradities van mijn eiland en heb voldoende ervaring om te weten wat wel en niet in de smaak valt. De centrumvisie geeft bovendien heldere richtlij-

nen waaraan ik houvast had. Gelukkig was er wel ruimte voor een persoonlijke touch zoals de kleuren en de beplanting.”

Niet uitnodigend

“Belangrijkste uitgangspunt: er zijn te veel auto's. De auto is de baas. Alles draait om de auto en niet om de voetgangers en voor kinderen is er al helemaal niets. De straat nodigt daardoor niet uit om gezellig te winkelen. Het asfalt maakt plaats voor klinkers en de verbrede trottoirs worden betegeld. De hoogteverschillen worden verkleind zodat het gebied voor mindervaliden beter toegankelijk wordt. Voor de jeugd komt er een veilige speelplek. Er komen schaduwrijke zitbanken. Ik heb bewust gekozen voor planten van het eiland. Er is niks makkelijk-

“Particulieren, dat zijn mijn beste klanten. We hebben meerdere villa’s in Sabadeco gedaan, eentje met vijf slaapkamers en vijf badkamers. Er staan ook door mij ontworpen huizen op Curaçao en zelfs eentje in Portugal, voor een vriend van me. Ik heb een band met Portugal, mijn moeder komt ervandaan.”

Boulevard

Op de vraag of zijn handen niet jeuken om de boulevard aan te pakken en autovrij te maken zodat er ‘s avonds langs de zee kan worden geflaneerd, reageert Obersi bijna verontwaardigd. “Nee, dan kom je aan onze traditie om langs de kust te kunnen rijden, naar de zee te kijken, de vissers te zien. Wij Bonairianen voelen ons van oudsher verbonden met de zee. Het is wel tijd voor een renovatie. De beplanting en het meubilair zijn aangetast door de zee. En misschien de bestrating verduurzamen.”

“Ik pleit wel voor een tweede boulevard, langs Te Amo Beach, Bachelors Beach en Donkey Beach, van Plaza Resort tot de airport. Als toeristen nu van het vliegveld naar de hotels rijden, krijgen ze geen beste eerste indruk van het eiland. We kunnen ook meer doen voor de lokale bevolking. Van Seru Largo kun je een prachtig park maken, een healty park waar je kunt gymmen of picknicken. Bij de zoutpier zou een houten boardwalk moeten komen.”

Cruiseschepen

“Ik ben er voorstander van de cruiseschepen van het centrum naar de zoutpannen te verplaatsen. Passagiers hebben dan een mooi uitzicht op de zoutbergen

en er zijn daar allerlei strandjes waar ze naar toe kunnen. Een deel zal met de taxi naar Kralendijk gaan en daar blijven lunchen. Nu wandelen ze terug naar hun schip om daar snel even te eten. De huidige haven kan dan worden benut voor megajachten die we graag zien komen. Dat is

minder storend dan die grote cruiseschepen.”

“Waar ik het meest trots op ben? Dat is een moeilijke vraag. Het zijn er meer, maar de Kaya Grandi hoort er zeker bij.”

Toekomst voor terminal

Het faillissement in 2021 van Bonaire Petroleum Corporation NV (Bopec) kwam hard aan. Niet alleen de werkgelegenheid van ruim honderd werknemers van de olieterminal en onderaannemers was in het geding, van de vele vooral lokale leveranciers dreigden de rekeningen onbetaald te blijven. Anderhalf jaar later staan de zaken er heel wat beter voor, blijkt uit een gesprek met curator mr. Stan van Liere.

“Het voelde zeker niet als een mission impossible, maar het was wel duidelijk dat er flinke uitdagingen waren op juridisch, tech-

nisch en operationeel gebied. Voorafgaand aan het faillissement had Bopec zelf al surseance van betaling gevraagd. Als bewindvoerder heb ik eerst gekeken of er voldoende inkomsten waren om de lopende kosten te betalen zoals de salarissen van op dat moment zo’n vijftig werknemers. Dat was niet het geval en dan heb je als bewindvoerder de wettelijke plicht het Gerecht te verzoeken de surseance in faillissement om te zetten.”

Veiligheid

“De focus lag als eerste op operationele controle en het waarborgen van de veiligheid. Hoewel de werknemers al een paar maanden geen salaris hadden ontvangen, was een deel nog uit loyaliteit gebleven op de terminal. Bopec is een opslagterminal voor zware stookolie op een groot terrein met een forse installatie, opslagtanks en jetty’s. In twee opslagtanks bevond zich een miljoen barrels zware stookolie. Je kunt dat niet onbeheerd laten. Daarom is met machtiging van de rechter-commissaris een ‘skeletonteam’ van 24 man aangesteld en in dienst van de boedel gebleven. Met hulp van general manager Reginaldo Pinto en de technische expertise van ir. Ralph van Hof wordt de terminal sindsdien 24/7 bemenst.”

Vanwege de lege kas vroeg Van Liere het eilandbestuur in eerste instantie om een nooddredt om

Mr. Stan van Liere: “Naast het crediteurenbelang heeft een curator ook rekening te houden met belangen van maatschappelijke aard.”

Een memorabel moment voor alle betrokkenen: in maart ontving de terminal voor het eerst in drie jaar weer een tanker.

in elk geval het loon van het skeletonteam te kunnen betalen. "Toen dat geregeld was, konden we verder. Doordat er onvoldoende was geïnvesteerd in onderhoud, was er voor faillissement een aantal overtredingen geconstateerd door de Inspectie voor Leefomgeving en Transport en Rijkswaterstaat. Door het los- en laadverbod op jetty 1 konden we niets met de opgeslagen olie en viel er dus ook geen geld te verdienen, temeer daar de vorige en huidige eigenaren van de olie niet betalen voor de opslag. Omdat Bopec anderzijds wel gedwongen is de bewaarneming van olieproducten continue voort te zetten, zijn we verschillende gerechtelijke procedures gestart tegen deze eigenaren." Met behulp van het litigation team van het kantoor van de curator - HBN law & Tax - verloopt dit voortvarend.

Na de verkoop van een aantal losse assets kon Van Liere al vrij snel het noodkrediet terugbetalen en was er geld om te investeren in de upgrade van het leidingnetwerk, de motoren voor het verpompen van producten, de brandbeveiliging en jetty 1. "We

konden ons vanaf vorig jaar zomer, met hulp van diverse lokale aannemers, volledig toelagen op de ontsluiting van de opslagtanks om zo een verlading van olie mogelijk te maken. Het terugwinnen van het vertrouwen van de toezichthouders was daarnaast speerpunt in het faillissement."

Verkoop

Begin dit jaar gaven ILT en RWS – na verschillende intensieve on-site inspecties - het groene licht om een partij olie af te voeren. "Dat was de kroon op het werk. In maart hebben we via een

openbare veiling ruim tweehonderdduizend barrels verkocht. Na ruim drie jaar kon er dus weer een zeeschip aan de steiger bij Bopec aanleggen. Met verenigde inspanningen is in ruim drie dagen tijd alle verkochte olie in het schip gepompt. Dat leverde 11,9 miljoen dollar op voor de boedel. Daarmee konden we voor miljoenen aan boedelcrediteuren betalen, waaronder het loon over de opzegperiode van oud-werknemers, terugbetaling van de uitgekeerde cessantiagelden aan SZW en betaling aan de Belastingdienst Caribisch Nederland. In maart van volgend jaar houden we een verificatievergadering voor de overige (faillissement) schuldeisers."

"De voornaamste taak van een curator is alle schulden te vereffenen. Daartoe moeten de tot de boedel behorende goederen worden geliquideerd. Ik moet een slag om de arm houden, maar ik ben positief gestemd over de te realiseren opbrengst bij verkoop van de terminal. De vraag naar olie is groot en er zijn maar weinig terminals in de regio met een diepgang waar de grootste tankers kunnen afmeren en die zo uniek gelegen zijn ten opzichte van gebieden waar veel olie wordt gewonnen. De marktom-

standigheden zijn gunstig. Daar staan wel enkele negatieve punten tegenover, zoals de slechte staat van onderhoud, de situatie in Venezuela en de bodemgesteldheid. Maar ook met verdiscontering daarvan ben ik positief. Bovendien wordt de komende maanden de bodemgesteldheid in kaart gebracht door een civiel engineersbureau, die in samenwerking met een onderaannemer op meer dan 130 punten op de terminal boorwerkzaamheden uitvoert zodat tientallen bodem-samples in een laboratorium onderzocht kunnen worden.”

Duurzaam

De roep om de energievoorziening versneld te verduurzamen, staat een verkoop volgens Van Liere niet in de weg. “De eerstkomende tien, twintig jaar zal de wereldwijde vraag naar fossiele brandstoffen hoogstwaarschijnlijk alleen maar toenemen. Een nieuwe operator kan er bovendien

voor kiezen zich ook te richten op de op- en overslag van biofuels.” Dat het terrein dicht bij de kwetsbare natuur ligt van het nationaal park Washington-Slagbaai en het Gotomeer, foerageergebied van flamingo’s, hoeft evenmin een belemmering te zijn. “De strenge natuur-, milieu- en veiligheidsregels van Caribisch Nederland zijn van toepassing. Een nieuwe eigenaar weet van tevoren dat hij daaraan zal moeten voldoen.”

Tot slot: “Naast het crediteurenbelang heeft een curator ook rekening te houden met belangen van maatschappelijke aard, zoals werkgelegenheid en diversificatie van in dit geval de Bonairiaanse economie. Behoud van de terminal met ontwikkeling van duurzame initiatieven door een nieuwe operator kan natuurlijk dienstbaar zijn aan die belangen.”

1974-2021

De olieterminal op Bonaire werd in 1973/1974 gesticht door het Amerikaanse bedrijf Northville and Paktank. In 1989 werd de terminal met onder meer twee aanlegsteigers, 33 tanks en een laboratorium overgenomen door Petroleos de Venezuela Sociedad Anónima (PdVSA). Het aanvankelijke plan ook een raffinaderij te bouwen is nooit uitgevoerd; het bleef bij op- en overslag en blenden van stookolie uit Venezuela.

De keuze voor Bonaire had alles te maken met de komst van mammoettankers. Er zijn in de wereld maar weinig havens met voldoende diepgang voor schepen met een inhoud van twee miljoen barrels. Bovendien ligt Bonaire slechts tachtig kilometer van de raffinaderijen langs het Maracaibomeer en buiten het orkaangebied. De terminal was voor elektriciteit en water selfsupporting.

Op 8 september 2010 vlogen twee volle tanks in brand door blikseminslagen. Ze branden volledig uit, 32 miljoen liter olie en nafta ging in rook op. Nadat Bonaire op 10 oktober 2010 een bijzondere gemeente van Nederland was geworden, kwam Bopec onder toezicht te staan van onder meer Rijkswaterstaat, de Inspectie Leefomgeving en Transport, de Arbeidsinspectie en het RIVM.

De Onderzoeksraad voor Veiligheid stelde vast dat de brandveiligheid op de terminal gebrekkig was. De modernisering van de installaties verliep in de jaren daarna steeds trager door financiële problemen bij het moederbedrijf PdVSA dat zwaar te lijden had onder de sancties van de Verenigde Staten en de Europese Unie tegen de regering Maduro.

Met een gebrek aan inkomsten en het ingrijpen van de ILT en RWS vanwege achterstallig onderhoud was een faillissement onvermijdelijk. Dat werd op 18 maart 2021 uitgesproken met benoeming van mr. C.M. van Liere tot curator.

Microkrediet

De Bonairiaanse vestiging van maatschappelijk kredietverstrekker Qredits heeft eind oktober de 350ste lening toegekend. Reksel Engelhart kan daarmee zijn eigen 'food truck' onderneming 'Net Net bo Saku' starten. Qredits is sinds 2015 actief op Bonaire. Startende en bestaande ondernemers kunnen tot 50.000 dollar lenen voor de start of groei van hun bedrijf en begeleiding krijgen.

Sterren

Eigenaar Pascal Beeren van het tweesterrenrestaurant De Bokkendoorns in Overveen heeft samen met zakenpartner David Landman de populaire beachclub Ocean Oasis inclusief restaurant overgenomen. Die laatste heeft per 1 oktober de dagelijkse leiding op zich genomen. Beeren is niet de eerste sterrenchef die voor Bonaire valt: Jonnie en Thérèse de Boer van de Librije (3 sterren) openden in 2017 Brass Boer.

Verkenning

Oud-gezaghebber Glenn Thodé en voormalig Staatsraad Jacques van Eck gaan in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties verkennen hoe op korte termijn anti-discriminatiewetgeving in Caribisch Nederland kan worden ingevoerd. Staatssecretaris van Koninkrijksrelaties en Digitalisering Alexandra van Huffelen honoreert hiermee een verzoek van de gezaghebbers van de bijzondere gemeenten.

Wereldkampioen

Tanisha Baars is wereldkampioen jiu-jitsu in de categorie tot 21 jaar en 63 kilo. Ze veroverde het goud door tegenstanders uit Bosnië en Herzegovina, Kazachstan, Duitsland en Vietnam te verslaan. Het wereldkampioenschap vond plaats in Abu Dhabi. Bij aankomst op Bonaire wachtte haar uiteraard een enthousiaste ontvangst. Tanisha is geboren in Europees Nederland, maar haar roots liggen op Bonaire.

Toerisme

In de eerste helft van 2022 kwamen er ruim 85.000 toeristen per vliegtuig naar Bonaire. Dat is ruim drie keer zoveel als dezelfde periode vorig jaar. Het is zelfs zo'n tien procent meer

dan in 2019. Dit blijkt uit recente cijfers van het CBS. Het aandeel Amerikanen is terug op het niveau van voor corona (22 procent). Het aandeel Europese Nederlanders lag met 55 procent veel hoger dan de 35 procent in 2019.

DCNA

Dutch Caribbean Nature Alliance heeft Arno Verhoeven per 1 november aangesteld als Executive Director. Hij werd gegrepen door de rijke, maar kwetsbare natuur van Bonaire toen zijn ouders dertig jaar geleden naar het eiland verhuisden. Hij vestigde zich er zelf in 2018 en raakte onder meer betrokken bij Mangrove Maniacs. DCNA is een samenwerkingsverband van natuurorganisaties in het Caribisch deel van het Koninkrijk.

www.bonairegov.com